

Talin Suciyan: Ermeni Karşıtlığı Ortamında Ermeni Temsiliyeti

Posted on 24/06/2017

“Asimilasyon için hiçbir zaman kişinin [kendi] geçmişinden vazgeçmesi yetmez, yabancı geçmişi de yok saymak gerekir. Bir bütün olarak Yahudilere düşman bir toplumda (...) asimilasyon ancak kişinin antisemitizme de asimile edilmesiyle mümkündür.” **

2011’de Türkiyeli Ermeniler Cumhuriyet tarihi boyunca bitmek bilmeyen bir durumun; yaşadıkları ülkede kendilerine karşı körüklenen düşmanca bir atmosferin sonuçlarını göğüsleme, onlara cevap verme ve var olmayan bir temsiliyet alanında siyasi temsiliyet mecburiyetinin açmazlarıyla yeniden karşı karşıya kaldılar.

26 Şubat’ta yapılan Hocalı Mitingi’ne giden yolun taşları Aralık ayı boyunca döşendi. Bunu da, Fransa’nın soykırım inkârını suç olarak kabul edilmesine yönelik yasa tasarısını lanetleyen medya-devlet kampanyasında siyasetçiler, akademisyenler, kanaat önderleri hem yerel hem de ulusal düzeyde her gün yazdıklarıyla, TV programlarındaki konuşmalarıyla yaptılar. Gündelik, konjonktürel siyasal hesapları bir kenara bırakıp, bu konunun özünün, yani inkârın, inkârın yarattığı yeni mağduriyetlerin neler olduğuyla hiç ilgilenmeden, gönül rahatlığıyla, sanki Türkiye başka zamanlarda bir ifade özgürlüğü cennetiymişçesine, sanki şimdiye kadar, tam bir ifade özgürlüğü ortamında on yıllardır Türkiye’de Ermeni, Pontus, Süryani soykırımının tanınması ile ilgili yüzlerce yayın yapılmıyormuşçasına, mevzu bahis yasanın ifade özgürlüğünü kısıtlanmasının ne kadar korkunç olduğuyla meşgul oldular. Kısaca inkâr suçuyla ifade özgürlüğü gibi birbiriyle hiçbir denkliği olmayan iki kavramdan ikincisi etrafında bir konum belirlemeyi tercih ettiler.

Kriz durumlarında Türkiyeli Ermeniler göreve çağırılır. Bu, bütün Cumhuriyet tarihi

boyunca böyle oldu. Etnik temelde siyasi bir temsiliyetin tamamen yasak olduğu ama öte yandan etnik temelde siyasi sorunların çığ gibi büyüdüğü bir ortamda, sokaktan geçen herhangi bir Ermeni ya da bir Ermeni gazeteci kendini temsiliyet pozisyonunda bulur, o bulmasa da oraya çekilir. Başka bir ihtimal yoktur. Ancak, çekildikleri konumda kendilerinden beklenen bir temsiliyetin de bir standardı vardır. Bu standart, aslında Ermeni-karşıtlığına asimile olmaktır. Yani bu temsiliyet Türkiye’de yaşayan bir Ermeni olarak, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan akrabalarınıza yabancılaşıp, Ermeni diasporasının ne kadar kötücül, ne kadar düşmanca tavırlar içinde olduğunu savunmanızı, sizin asla böyle bir konumda olmadığınızı üstüne basa basa belirtmenizi, aslında memleketinizi ne kadar sevdiğinizi, hep birlikte kardeşçe yaşamaktan başka bir şeyde gözünüzün olmadığını belirtmeniz şartını kapsar. Bunları bugüne bakarak söylediğim sanılmasın, bütün bir Cumhuriyet tarihi boyunca bunun yüzlerce hatta belki binlerce örneğini bulabilirsiniz. Böylelikle, sizden beklenen Ermeni olarak kendi biyografik bilginizin üstüne bir çizik atmanız, kendi tarihinizi ve bugününüzü inkâr etmenizdir. Ve artık sizden iyi Ermeni yoktur!

Tarihsel arkaplan

“Türkiyeli Ermeniler neden susuyorsunuz? Tepki verin!” çağrısının tarihselliğine örnekler vermek mümkün. Türkiye’de kalan Ermeniler 1940’tan başlayarak [1] İkinci Dünya Savaşı’nın değişen konjonktürlerinde duruma göre göreve çağırıldılar. Nazi yandaşlığı ölüm anlamına geldiğinde Ermeniler Nazi yandaşlığı ile suçlanıyordu. Buradaki görevleri, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Alman yanlısı siyasetinin yükünü savaş sonrasının değişen konjonktüründe “hafifletmekti.” Aram Pehlivan’ın Ermenice Nor Or haftalık gazetesinde Türkçe olarak kaleme aldığı Hakikat başlıklı yazı [2] bunu dile getiren iyi bir örnektir.

Cumhuriyet gazetesinde Ahmet Halil imzasıyla basılan, [3] Ermenileri Alman yandaşlığıyla suçlayan yazıya cevap veren Pehlivan, Cumhuriyet gazetesinin savaş yıllarında ne kadar

Alman yanlısı yayınlar yaptığını hatırlatarak, Almanların savaşı kaybetmesiyle Alman taraftarlığının Ermenilere fatura edilerek, Ermenileri suçlamak üzerinden kendilerini temize çıkarma niyetini çok güzel ortaya koyar.

Zaven Biberyan'ın "Yeter Artık" (Al Gı Pave) yazısı da daha kapsamlı bir analizle Ermeni karşıtlığının çeşitli veçhelerini bir bir sayar ve Türk basının hâkim Ermeni karşıtlığını keskin bir dille eleştirir. [4]

Yine bu dönemin bir başka uluslararası kriz konusu Sovyetler Birliği'nin Kars ve Ardahan'ı talep etmesi ve Kasım 1945'de tüm dünya Ermenilerine 1946-48 arasında gerçekleşecek göçün çağrısında bulunması, Türkiye'de komünizmden beter bela yokken, İstanbul'daki Ermenilerin [5] hem göç çağrısına hem de komünizme karşı olduklarını bağıra bağıra açıklamalarını gerektirmişti.

SSCB Konsoloslğu önünde göç başvurusu için toplanan Ermeniler Türkçe gazetelerde gitmeleri haklarında en hayırlısı olacak olan Ermeniler olarak anılıyordu. Bu atmosferde İstanbul'daki Ermeniler, Türkiye'ye bağlılıklarını, Sovyet Ermenistan'ına gitmeyi hiç ama hiç istemediklerini, zaten Türkiye'nin bir özgürlükler cenneti olduğunu, bir kere değil, defalarca, her platformda dünyaya duyurmak zorundaydılar. Peyami Safa'nın Tasvir'de, Asım Us'un Vakit'de Ermenilere yapmaları gerekenleri bildirir nitelikteki yazıları yapılan baskılara verilebilecek pek çok örnekten ikisidir. [6]

Cumhuriyet döneminin tek parti yılları, Ermeniler açısından 1840'lardan beri de facto işleyen [7] ve 1863'de Ermeni Nizamnamesi ile de garanti altına alınan, sivil temsiliyet mekanizmaları da dâhil olmak üzere pek çok mekanizmasının lağvedilmesi anlamına geldi.

1934'de dönemin Patriği Mesrob Naroyan'ın muhtemelen cebren alınan [8] onayıyla seçilmişlerden oluşan ve sivil işlerle uğraşan Cismani Meclis yerini "İdare Heyeti"ne bıraktı. [9] Cemaatlerin toplumlarının özel alanlarını belirleyen hukuklarından vazgeçmeleri Medeni

Kanun'un kabulü öncesinde olmuştu. [10] Bunu, seçim mekanizmalarını kökünden değiştiren ve yukarıda bahsettiğim, sivil işlerle ilgilenen seçilmiş bir kurumu ortadan kaldıran karar takip etti, daha sonra da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Vakıf seçimlerini ortadan kaldırıp, tayinle vakıfların başına istediği kişiyi getirmek anlamına gelen Tek Mütevelli uygulaması başladı. Böylelikle yaklaşık olarak yüz yıllık bir toplumsal mekanizma ve birikim Cumhuriyetin ilk 15 yılında ortadan kaldırıldı.

1940'lı yıllar bunlara bağlı sorunların ayyuka çıktığı bir dönem oldu. Ermenice gazeteler, tek mütevelli sisteminin neden olduğu kaos, cemaatin karar mekanizmalarına katılım hakkından mahrum kalması ile kendi kurumları üzerinde doğrudan hiçbir tasarrufunun bulunamamasının yarattığı rahatsızlığın ifade edildiği, hukuki olarak ortaya tamamen yeni ve keyfi bir durum çıkmasının açmazlarının ele alındığı yazılarla doludur. Buna paralel olarak, devlet ile kalan Ermeniler arasındaki ilişki, kalan diğer azınlıklarla da olduğu gibi, pek çok sistematik eritme, sürme, ekonomik olarak çökertme, bezdirme siyasetiyle belirlenmeye devam etmekteydi. [11]

İnkârın en şiddetli kurumsallaşma yılları olan tek parti döneminde Ermenilere gazetelerden küfür etmek son derece sıradan bir şeydi. Üstelik gazetelerin genel yayın yönetmenlerinin çoğu da bilindiği gibi aynı zamanda milletvekiliydi... Keloğlan Dergisi, 1945'in Haziran ayında ırkçı bir mani bile yazmıştır "O senin dediğin nankör Ermeni, Yemek yediği kapları kirletir, Hem yalan uydurur hem titrer tir tir. (...) Ermeni bin sene dirsek çürütse, İnsanlık yolunu bulamaz eşek" [12] dizeleriyle biten. 1947'de Karagöz mizah dergisi, yarattığı Artin Domuzyan karakterine, Birleşmiş Milletler üyeleri önünde Karagöz'e "...Artin Domuzyan itiraf etti ki hayvanoğlu hayvandır" [13] dedirten bir karikatür yayınlamıştı. Bunlar çok kaba ırkçı örnekler olmakla birlikte, o kadar da kaba olmayan, ama tam da bu yüzden çok daha tehlikeli olan "Ermeni meslektaşlarımız neden tepki vermiyorlar? Türkiyeli Ermeniler neredesiniz, neden susuyorsunuz? Neden Türkiye'de yaşamaktan ne kadar mutlu olduğunuzu ve özgür bir hayat sürdüğünüzü dünya aleme ilan etmiyorsunuz?" mealinde sayısız yazı bulmak mümkündür.

Bu çağruların kaba ırkçılıktan daha tehlikeli olmasının sebebi toplumsal, siyasal tarihsel olarak Ermeni karşıtı, ırkçı bir fikir dünyasının hâkim olduğu ve bu fikir dünyasının olumlandığı bir alana Ermenileri zorla çekmesinde saklıdır. Açık ırkçılık ve düşmanlık her türlü rahatlığıyla kamusal alanda ifadesini bulabilirken, Ermeniler bu alanda neyi nasıl temsil edecekler, ne derlerse kendilerini doğru ifade etmiş olabileceklerdir? Böyle bir alanda Ermeniler açısından siyasal bir temsiliyet mümkün müdür?

Türkiyeli entelektüelleri bekleyen mücadele alanları

Bu soruların cevabı bugün de verilebilmiş değil. Türkiyeli Ermeniler bugün hâlâ, aynı taleplerle, üstelik inkârın çok daha sofistike haller de aldığı [14] bir kamusal alana çekilmeye devam ediyorlar. Bu noktadan bakıldığında geçen sene Aralık ayında olanlar tam bir Cumhuriyet tarihi klasiğidir. “Türkiye inkâr hakkının peşinde” [15] başlıklı metin sıkıntılarına rağmen, bir grup Ermeninin çağırıldıkları alanda kendilerinden beklenenin dışında bir şey söyleme çabasıdır. Buna ilaveten İshak Alaton’un TESEV yönetim kurulu üyelerine hitaben yazdığı ve daha sonra Radikal Gazetesi’nde yayımlanan, [16] 2015’e bu kadar az zaman kalmışken kamuoyunun ileri gelenlerini inkâra son vermek için çalışmaya davet eden mektubunun da yankı bulmaması ya da olumsuz yankı bulması Türkiyeli entelektüelleri düşündürmelidir.

İnkâr ve ırkçılık arasındaki bağın konuşulabilir olması için Hocalı Mitingi’nin olması mı gerekiyordu? Türkiye’de ırkçılık olduğunu konuşabilmek için 2007 19 Ocak’ını yaşamak zorunda kaldık, [17] Türkiyeli entelektüellerin inkârı ve onun nasıl bir tarihsel, siyasal, ekonomik, kültürel dinamik oluşturduğunu anlamaları için daha ne kadar beklememiz gerekecek? Alaton, Pehlivanyan, Biberyan ve diğerleri böylesi bir biyografik bilgiden yola çıkıyorlar. Bu bilginin temelinde inkâr ortamında yaşamamanın ve bunun yol açtığı türlü çeşitli ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele etmenin bilinci var.

Türkiyeli entelektüeller, kanaat önderleri, tarihçiler, siyasetçiler, aktivistler bu biyografik bilgiyi ve onun getirdiği bakış açısını anlamadan, daha da kötüsü onu bir tür acıya indirgeyerek, nostaljikleştirerek ya da yok sayarak kendilerini bambaşka bir yere konumluyorlar. Aralık 2011’de “ifade özgürlüğü” şeklini alan bu çerçeve, Hocalı Mitingi gibi bir şeyin 6-7 Eylül denemesi olarak planlandığını, boy boy verilen gazete reklamlarına, şehrin orta yerindeki billboard’lara rağmen bunu düşünememelerine, dile getirememelerine, engellemek için harekete geçememelerine yol açtı. Sonrasında değil, öncesinde sezmeleri, anlamaları, kınamaları, engellemeye, önlem almaya davet etmeleri gerekiyordu.

İnkâr ve ırkçılık arasındaki bağı düşünmeden, soykırımı ve inkârını bir tür kişisel vicdan meselesine çevirerek ele almak ve bu şekilde sunmak hem tarihsel dönüşümü tersine çevirmek, hem de “vicdan”ın tarihsel bağlamı olmadığını varsaymak demektir. Eğer Holokost deneyiminin Avrupa’da toplumsal ve kişisel vicdan gelişimindeki önemini, entelektüel birikimdeki rolünü kabul ediyorsak, bunların ancak ve ancak inkârın sona erdirilmesiyle, yaşananların adının konmasıyla, hukuki, siyasal ve toplumsal bedellerin ödenmesiyle, yani devletin inisiyatifiyle başlayıp toplum tarafından da üstlenilmesiyle mümkün olduğunu da hatırlamamız gerekir. [18] Böylesi bir kişisel ve toplumsal vicdan gelişimi ya da dönüşümü bu sürecin sonuçlarından, bir başlangıç noktası değil. Türkiye’de Holokost ve sonrası ile ilgili literatür yokluğunun böyle bir bağı kuramıyor olmamızla bir ilgisi olabilir mi? [19] Bugüne kadar kendi tarihimizden soykırımın ve inkârının toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel boyutlarını öğrenememiş olmamız tam da inkâr nedeniyle değil midir?

Ermenilere sunulan varoluş

Hanna Arendt’in 19. yüzyılda Avrupa’da Yahudi olmakla ilgili söyledikleri bugün Türkiye’de Ermeni olmak durumuna pekâlâ uyarlanabilir. Aram Pehlivanyan, Zaven Biberyan hem yukarıda bahsettiğim yazılarında hem de pek çok başka yazıda “yeni kuşakların barış ve

kardeşlik içinde yaşamaları için maziyi unutmaya hazır olduklarını” ifade etmelerine rağmen, Arendt’in söylediği gibi, bu yeterli bulunmamıştır. Yani aslında beklenen şey, Ermenilerin sosyal, hukuki, kültürel, siyasi haklarından tutun, fiziksel varoluşlarına ve yok edilmişlerine kadar her şeyi yok saymalarıdır. İnkâr durumunda sunulan varoluşun tek yolu budur.

Siyasi temsiliyetin mümkün olmadığı ama aynı zamanda her Ermeninin neredeyse otomatik bir temsiliyet pozisyonuna çekildiği bir durumda, siyaset yapmanın bedelleri hep ağır olmuştur. Nor Or kuşağı yazarları Ermeni karşıtlığına dikkat çekmenin, buna karşı mücadele vermenin, bunu yaparak siyasi bir aktör olmanın bedelini sürgünle, hapisle, yalnızlaştırmayla, yok sayılmayla, işsiz kalmayla kısaca bütün hayatlarıyla ödediler. Bu hattı 19 Ocak’a ve tabii bugüne kadar getirmek pekâlâ mümkündür. (TS/AS)

* Bu makale Armenian Weekly’nin Nisan Özel Sayısı’nda yayımlanan “Armenian Representation in Turkey” yazısının gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

** Hannah Arendt. Rahel Varnhagen: The Life of a Jewish Woman. HBJ Publ. 1974, s.224

*** Bu yazı ilk olarak Toplumsal Tarih Dergisi’nin 2012 Ağustos sayısında (224) yayımlanmıştır.

**** Talin Suciyan, Ludwig Maximilian Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları doktora öğrencisi ve öğretim görevlisi.

[1] 27 Mayıs 1940’ta News Chronicle isimli Britanya gazetesinde çıkan yazıyı takiben hem Britanya ve ABD hem de Türkiye medyasında bu tür yayınların ardı arkası kesilmez. Bununla ilgili bkz. Marmara, 5.11.1946 ve dönemin Türkçe ve Ermenice gazeteleri.

[2] Nor Or, 26.1.1946

[3] Cumhuriyet, 25.12.1945

[4] Nor Lour, 5.1.1946

[5] Ermeniler açısından tek kurumsallaşma İstanbul'da olduğu için, cemaatin önde gelenlerinin, basın, okulların ve diğer tüm kurumların sadece İstanbul'da var olduğunu düşünerek Türkiye Ermenileri yerine İstanbul Ermenileri sözcüğünü kullandım. Türkiye'nin başka yerlerinde yaşayan Ermenilerin kurumsal olarak kendilerini ifade etme şansları zaten yoktu. İstanbul'da konuşmaya mecbur edilenler, "Türkiyeli Ermeniler" adına konuşmak gibi bir açmazla da karşı karşıya kalıyorlardı.

[6] Marmara 22.9.1945, No: 1046 ve 25.12.1945, No:1140 Safa ve Us'un yazıları Ermenice'ye çevrilerek yayınlanmıştır.

[7] 1840'tan başlayarak Ermeni milleti esnaf temsilcilerinin de aralarında bulunduğu bir karar mekanizması oluşturmuştu. 24'ler Komitesi olarak adlandırılan mekanizma, 22 Amira ile 2 esnaf temsilcisinden oluşuyordu. Patrikhanenin maddi işleri ve milletin tüm kurumları bu kurul tarafından yönetiliyordu. 7 Mayıs 1847'de Ermeni milletinin dini ve sivil işlerini ayrı kurullarla yönetmesi izninin verilmesiyle, seçimle iş başına gelen iki ayrı yönetim birimi oluşturuldu. Daha fazla bilgi için bkz. Hagop L. Barsoumian. The Armenian Amira Class of Istanbul, American University of Armenia Press, Yerevan, 2007, s. 112-119.

[8] Murat Bebiroğlu

[9] İdare Heyeti' Cemaat Genel Meclisi yerine getirildi ve kilise vakıf yönetim kurulları temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından seçilmesi kabul edildi. Ruhani Meclis ise Ruhaniler Genel Kurulunca seçilecekti ve patrik, idare heyetinin toplantılarına başkanlık etmeyecek ve sadece ruhani işleri düzenlemek üzere Ruhani Meclis'e başkanlık edecekti. Daha fazla bilgi için bkz. Türkiye Ermenileri Cemaati 75. Yıl Terptip Komitesi, 75. Yılda

Türkiye Ermenileri, Aralık 1998 s.9 ve Murat Bebiroğlu

[10] 17.10.1925 tarihli Patrikhane kararı, bkz. 1946 Yılı Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Salnamesi, s.29, ayrıca Kezban Hatemi ve Dilek Kurban. “Bir Yabancılaştırma Hikayesi: Türkiye’deki Gayrimüslim Azınlığın Vakıf ve Mülkiyet Sorunları”. (İstanbul: TESEV, 2009) s.7

[11] 20 Kura Askerlik, Varlık Vergisi, çalışma alanlarını, yaşama alanlarını kısıtlayan kanunlar, okullarda Türk yardımcı müdür uygulaması, soyadı kanunu, ‘Vatandaş Türkçe Konuş’ kampanyaları ve daha pek çoğu cemaatlerin yapısal içini boşaltma taktikleriyle birleşince, sorunlar karşısında azınlık toplumları neyle nasıl mücadele edeceklerini bilmez bir hale gelmişlerdir. Bu durumun Ermenilerle ilgili yansımaları Ermenice gazetelerde rahatlıkla görülebilir.

[12] Marmara, 24.6. 1945, Keloğlan Dergisi’nden alıntılanarak, Ermenice harflerle Türkçe olarak basılmış.

[13] Marmara, 13.2.1947, Karagöz Dergisi’nden alıntılanarak Ermenice harflerle Türkçe olarak basılmış.

[14] Örneğin El Turco açılımı, ya da El Cezire Televizyonu’nun hazırladığı “Common Pain” adlı yapım.

[15] 22 Aralık 2011’de Arat Dink, Garo Paylan, Hayko Bağdat, Markar Esayan, Sibil Çekmen, Tamar Nalcı, Tatyos Bebek tarafından açıklanan metin.

[16] Radikal, 17.1.2012

[17] Hrant Dink öldürülmeden önce, Türkiye’de ırkçılık tartışması genellikle, ırkçılığın bir

Avrupa fenomeni olduğu cümlesiyle başlar ve Osmanlı'nın son döneminin ve Cumhuriyet tarihinde olanların böylesi bir ırkçılıkla ilgili olmadığı, azınlıklar bağlamında bir hukuki ayrımcılık olduğu belirtilirdi. Aslında yapılan şeyin hukuksuzlaştırmanın, dolayısıyla devlet karşısında korumasızlaştırmanın kurumsallaşması ve bunun sistematik bir inkâr politikasının parçası olduğuna değinilmezdi. Türkiye'de ırkçılığın yok sayılmasıyla ilgili bkz. Talin Suciyan, Geçmeyen Geçmiş

[18] Kaldı ki bu hiçbir şekilde ulaşılmış bir amaç, bir son değildir. Sürekli bir mücadelenin çok hayati bir parçasıdır.

[19] Tüm dünyada on binlerle ifade edilen sayıda kitap basılmasına rağmen Türkiye'de bu literatürün yokluğu, buradaki garip boşluk son dönemde Dr. Corry Guttstadt'ın Türkçe'ye çevrilip yayımlanan Türkiye, Yahudiler ve Holokost kitabıyla yeniden görünür hale geldi. Guttstadt'ın kitabı bu boşluğa işaret etmesi ve içeriği açısından önemli bir kaynak niteliğinde.

Kaynak: bianet.org